

POSUDEK ŠKOLITELE DIPLOMOVÉ PRÁCE

NÁZEV: *Kapucínský řád a společnost v Čechách a na Moravě v letech 1618–1673*, 146 stran textu, seznam pramenů a použité literatury, seznam zkratk, rozsáhlé obrazové a textové přílohy (zejména prosopografické seznamy různých hodnostářů kapucínského řádu, soupisy provinčních kapitul a vizitací atd., grafy, edice a překlad např. předmluvy kapucínské kroniky, životopisné medailonky významných kapucínů, přetisk ilustrací z pramenů atd.)

AUTOR: Marek BRČÁK

VEDOUCÍ PRÁCE: PhDr. Jan Zdichynec, PhD.

Odevzdáno na Ústavu českých dějin FF UK v červenci 2013.

Výzkum a zájmy Marka Brčáka sleduji od okamžiku zadání jeho bakalářské práce. Od počátku to byl nadějný student, který jednu důležitou fázi právě zakončuje předkládanou diplomovou prací – chci rovnou předeslat, že velmi úspěšně. Práce je zcela v souladu s moderními trendy v monasteriologickém bádání (tj. výzkum sociálních sítí a interakcí řeholních řádů s různými vrstvami společnosti, prosopografické studium řeholníků), autor navíc již spolupracoval na prosopografické databázi řeholníků, vedené u Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i.

Práce je dobře a vyváženě rozčleněna do čtyř velkých oddílů. Nespornou cenu má již přehled pramenů (i literatury), který lze vnímat jistě i jako důkladný základ pro další bádání, ať už autora samotného, nebo dalších kolegů, a těžko mu lze něco vytknout. Převážně na sekundární literatuře založený, pro pochopení problematiky však nezbytný je druhý oddíl, věnovaný charakteristice kapucínského řádu ve františkánském kontextu. Autor navíc vždy, kdy je to možné, konfrontuje pohled dosavadního bádání s vlastní badatelskou zkušeností. Důležité je i pochopení organizačních vazeb a „vnějších“, řekněme především církevněprávních dějin česko-rakouské kapucínské provincie, založené již do značné míry na vlastním studiu většinou nevydaných pramenů (třetí oddíl). Gros pak tvoří analýza společenského působení kapucínů a jejich interakcí s různými složkami společnosti (vlastně kromě poddaného, venkovského lidu, který se ovšem vine jako červená nit úseky předchozími, když se hovoří především o duchovním působení řádu, rekatolizaci atd.). Vzhledem k rozsahu příloh bych navrhoval rozepsat je konkrétně již do obsahu.

Bohužel velmi záhy čtenář narazí na překlepy¹ a drobné jazykové, pravopisné a stylistické prohřešky, které v menší či větší míře provázejí celou práci (a to je také jediný větší problém celého textu; je přitom prostě zřejmé, že autor některým pasážím mohl při psaní věnovat více času, jiným méně).² Nesrovnalosti najdeme již v anglickém překladu resumé a klíčových slov.³ Nesouhlasím s užíváním pluralu majestatis (nebo modestiae?), ale respektuji jej jako součást autorova stylu. Skutečně závažných chyb je však jen málo a navzdory místy poněkud těžkopádnému stylu je text poměrně čtivý – a také ne zbytečně mnohomluvný. Autor přese vše formuluje celkem jasně a hlavně dobře argumentuje. Poznámkový aparát je zcela bezvadný, M. Brčák pečlivě cituje a vyvaroval se též četných opakování, což bývá běžný nešvar tohoto typu prací.⁴ Na řadě míst bych ale změnil distribuci informací mezi poznámkami a hlavním textem.

Po věcné stránce bych uvítal důslednější konceptualizaci pojmy „rekatolizace“ či „katolické reformy“, byť nejsou vlastním předmětem práce. Autor hovoří o svém „popisování“ pramenů – zde je příliš

¹ Jen drobné překlepy nalezneme ve skutečně úctyhodném seznamu literatury (Delumeau: nikoli *Catholicismus*, nýbrž *Catholicism*, není *Mendikantorden*, nýbrž *Mendikantenorden*, Morava renesance, reformace a baroko – místo „baroka“. Sjednotil bych psaní „r.“ x „roku“ atd.

² Za všechny: „obecný dějiny“ na s. 5, „konflikty soužití“; „pak zcela vyplývá“: ne, raději: „jasně vyplývá“ atd.; české království – pišme s velkým Č.; řád Servitů – jednou servitů, poté zase „Servitů“. Na s. 15 se v jednom odstavci dvakrát opakuje obrat: „což je dáno tím“; s. 17 – „výše jsme uvedli, že kroniky mají strukturu, kterou jsme výše popsali.“ Občas chybí čárka atd.; s. 19 – jestli „existovali“ předpisy“!!! Trochu problematické je uvádění latinských slov v hlavním textu; Hlawaczek – jednou skloňuje jako Hlawaczka, jindy Hlawaczky; pozn. 151 – „by jsme se“ !!!; s. 60 – „ztráty na životech díky“ ... to je nepěkné (kvůli); občas nesprávná distribuce pomlček (správně jsou převážně dlouhé pomlčky mezi letopočty, měly by však být i mezi čísly stránek). Jazykově kolísá text často mezi minulým a přítomným časem (např. s. 65); doporučoval bych číslovky psát alespoň do 12ti slovy; pozn. 422, s. 65: „k nám byli vysláni“ ... – co znamená ono „nám“? „žebřavý obvod“ – spíš bych použil: „obvod, kde je povoleno žebřání“. Na s. 73 je pro autora trochu typická věta: „Např. ve Strakonících a Valticích patrně nedošlo k založení konventu kvůli chybějícímu lidskému potencionálu, jelikož nabídky velkopřevora maltézských rytířů Jindřicha z Logau (viz výše) a Karla z Lichtenštejna, musela být pro řád více než zajímavá, jelikož později došlo k založení kapucínských konventů za mnohem horších podmínek.“: nalezneme tu dvakrát jelikož, špatně je čárka, co je chybějící lidský potenciál atd. ...

³ „Church institution“ místo „institutions“ na s. 4; „reasons of founding“ = „bezprostřední důvody“?, místo „Czech-Moravian“ bych preferoval překlad „Bohemian“; among interaction → succesful interaction among.

⁴ Jen na několika místech v hlavním textu a přílohách se opakuje informace o rozdělení česko-rakouského komisariátu.

skromný, vždyť je i dovedně třídí a charakterizuje. M. Brčák si je vědom určitého úskalí svých metodických východisek, totiž toho, že vychází jen z narativních pramenů: dobře vnímá, že je třeba počítat i s určitou stylizací obrazu kapucínů, i když mluví spíše o chronologickém odstupu, který může deformovat pohled na události (právě otázka sebeprezentace řádu prolíná celou práci, měla by však být zmíněna i v jinak podařeném závěru). Samozřejmě bychom mohli namítnout, že se měl M. Brčák zabývat i šlechtickými archivy: v této fázi práce to určitě nebylo možné a ani nutné, ale bylo by jistě vhodné touto cestou výzkum dále rozvinout (např. sondou do vztahů kapucínů s jedním šlechtickým rodem napříč narativními prameny kapucínské provincie a šlechtickými fondy).

Pojednání o pramenech M. Brčák – které zaujímá skoro pětinu celého textu – zahajuje poznámkou, že pramenů ke kapucínům je mnoho, což vynikne ve srovnání s ostatními řády – to by měl ale lépe „odargumentovat“ (s. 13). Jinak je ale analýza pramenů velmi zdařilá: autor se výborně orientuje po fondech řady archivů a knihoven zejména, ale nejen České republiky a samostatně o nich uvažuje, přičemž formuluje vlastní hypotézy: např. zda byla kapucínská historiografická praxe ovlivněna praxí františkánů (dílo B. Sanniga). Zřejmě je dobrá znalost latiny i němčiny, nezbytná podmínka pro takovou práci. Místy bych doporučoval opatrnost při citování normativních pramenů skrze prameny narativní;⁵ také při údajích o zakládání konventů čerpaných pouze z letopisů bych byl opatrnější. Jisté zpřesnění bych očekával u žánrového vymezení (s. 15).⁶ V přehledu pramenů se autor místy trochu předbíhá, co se informací týče. Analýza letopisů každopádně ukazuje, jak důležitá je personální stránka věci, tj. kdo byl vůbec pověřen psaním letopisů. Někdy je možná až příliš detailní: je to však většinou nutné, mj. proto, aby M. Brčák mohl upozornit i na chyby předchozího bádání (včetně těch vlastních). Již v této části také můžeme ocenit, že se autor orientuje i v problematice jiných, zejména mendikantských řádů, což jeho práci dodává další „přidanou hodnotu“.

Vyplyvá z letopisů náznak, že kapucíni zamýšleli svou historiografii vydat tiskem? Srovnával autor pasáže v dějinách celého řádu od Boveria Salutiho s vyzněním letopisů české provincie? Možná i to by přispělo k pochopení kapucínské sebeprezentace a nuancí ... Zajímavá by byla podrobnější charakteristika map v kapucínském fondu, mj. s ohledem na to, jak je na nich provincie a její organizační vývoj zachycen. Co autor rozumí „starými rukopisy“ (i středověké?). Je dobře, že autor zmínil, že existují i šlechtické fondy, kde lze čekat prameny ke kapucínům, bylo by však záhodno přesněji formulovat: opravdu obsahují, nebo pravděpodobně obsahují prameny k interakci (autor cituje jen fondy jako celky). S radostí poznamenávám, že dobrý přehled nicméně autor má i o některých archivech v zahraničí.

Také v přehledu literatury autor ukazuje, že se výborně vyzná v tématu: hodnotí ji a interpretuje velmi přínosně i pro další bádání. Oprávněně kritický je k práci Pacifika Matějky OFM. Rozhlíží se po bohemikální literatuře psané česky i německy. Když hodnotí práci M. Bubna, měl by opět uvést, z jakého zdroje čerpá údaj o místě úmrtí V. Magniho; zahraniční práce (z kontextu německého, rakouského, italského a polského) pouze vypočítává, nehodnotí.

Vyvážená je kapitola věnovaná „františkánskému“ kontextu kapucínského řádu (je mj. znát, že jí autor věnoval větší pozornost po stránce jazykové a stylistické než ostatním částem práce). Oceňuji pasáž o organizaci řádu – už v obecnější části autor konfrontuje řádovou normu s praxí české provincie.

Chvályhodná je i pasáž o řádové formaci, která poskytuje aspoň částečný vhled do vnitřních problémů řádu. Výklad je citlivý a porovnává praxi dnešní a historickou (řádová formace). Dá se konstatovat, že rozdělení adeptů řeholního života na formaci pro kleriky a laiky bylo dáno jejich sociálním původem (informace o sociálním zázemí kapucínů budou patrně velmi sporné)? Autor navíc formaci doplňuje údaji o konkrétních osobách, jež tuto formaci naplňovaly. Je si vědom i inspirace kapucínů při studiu formací jezuitskou. Bylo by možné ještě poznamenat, že duševní a fyzickou zdatnost u adeptů řeholního života požadovaly do jisté míry i výnosy Tridentského koncilu, jimiž se pak do jisté míry musely všechny řády řídit.

Poněkud bych zkrátil pasáž věnovanou osobnosti Františka z Assisi a počátkům františkánského řádu, byť má zmínění této problematiky smysl v souvislosti s reformním hnutím, které františkánství od počátku provázelo a které stálo i u zrodu kapucínů: získaný prostor by mohl autor využít na převedení některých informací z poznámek pod čarou.

⁵ Např. z předmluvy chrudimské kroniky – lze ověřit v pramenech normativních?

⁶ Nepíšeme „annály“, ale „anály“. Co znamená věta: „zařazení těchto pramenů komplikuje i skutečnost, že terminologie k popisu raně novověkých narativních pramenů postrádá jednoznačnost“? Autor tu hovoří o naší, nebo o dobové terminologii?

Při výkladu o Matoušovi Serafini de Bascia se také prolíná osobní a organizační rovina výkladu řeholních dějin. Zároveň i v této pasáži jasně do výkladu vstupuje utkávání sociálních sítí, jež úspěšný vzestup kapucínů provázely (zásah vévodkyně z Cibo).

Cenný je výklad o počátcích česko-rakouské provincie, kde autor částečně navazuje na svou bakalářskou práci: již tu zaznívá hlavní přínos práce – propojení řeholních dějin s dějinami společnosti; autor také dovedně prokládá výklad „monasteriologický“ se začleněním kapucínů do širší církevní a náboženské politiky počínající rekatolizace. Na s. 59 zmiňuje autor modifikace původních cílů řádu podobně u jezuitů, měl by ale své tvrzení lépe doložit.

Při výkladu o zničení konventů za třicetileté války – autor vhodně spojuje výsledky vlastního bádání s poznatky ze starší literatury (osudy olomouckého konventu): opět bych ale řadu informací z poznámky pod čarou dal do hlavního textu.⁷ Naopak menší pozornost je věnovaná konventu v Brně a jeho osudům, chápu, že tak autor učinil z prostorových důvodů, měl by však své rozhodnutí lépe zdůvodnit. Pro kapucíny ve čtyřicátých letech 17. století autor konstatuje určitou stagnaci, možná by mohl připomenout, že nová založení ještě nebyla úplně stabilní a měla též mnohem křehčí majetkovou základnu než třeba stará opatství, proto byla k problémům náchylnější. Pozoruhodné je konstatování o dobrých vztazích mezi kapucíny a švédskými vojáky: jaké má pro ně autor vysvětlení?

V následující pasáži autor rozkrývá strategie kapucínů při zakládání nových konventů (snaha zajistit snazší propojení mezi jednotlivými konventy, konventy zakládáné na hranicích s převážně nekatolickými oblastmi). Důležité jsou jistě i jeho exkurzy do problematiky slezské či dolnorakouské, které obohacují obraz poměrů v Čechách a na Moravě (opět bych osobně zařadil více informací do hlavního textu, možná by pak obraz vyzněl ještě plastičtěji). Zaznívá tu i jistě argument „levnějších“ kapucínských konventů a otázka konkurence mezi jednotlivými řády. Určitě byla ale rozhodující podpora zbožných fundátorů. Zajímavá jsou i zjištění, kdo všechno se cítil oprávněn zasahovat do založení nového konventu. Autor tu dobře zobecňuje, zcela v duchu moderního monasteriologického bádání, konkrétní příklady.

Velmi cenný je potom jeho prosopografický výzkum, dle mého soudu největší přínos práce M. Brčáka. Geografický původ lze určit dosti přesně, horší už to je s původem sociálním (často lze uvažovat jen na základě analogií). I tak je ale pramenná základna kapucínů velmi dobrá. Možná by stálo za to poněkud rozsáhlou kapitolu o rozvoji kapucínské provincie (1648–1673) rozdělit na podkapitolky věnované jazyku, geografickému původu a vnějším otázkám.

Podatřené jsou všechny kapitoly věnované společenským interakcím kapucínům, rovnoměrně se opírající o prameny i literaturu nejméně ve třech jazycích. Autor probírá v podstatě všechny facety vzájemných vztahů: dary, podpora svatých, diplomatická činnost kapucínů atd., jen by je mohl více zobecnit. Jistě by prospělo (ale nelze to požadovat v rámci této práce) srovnání s jinými řády, je zajímavé, jak často se v pramenech řádové provenience objevuje, že právě Anna Tyrolská je zvláštní dobrodějkou daného řádu, z čehož můžeme tušit i řádovou konkurenci, související s řádovou sebe prezentací.

Na s. 66 – při výčtu, odkud pocházeli členové provincie, nacházíme nepřesné údaje: co znamená v raném novověku Lucembursko, jižní Nizozemí, Francie? Jsou to neslučitelné geografické pojmy, jež by bylo třeba vysvětlit, v jakém smyslu (současném, historickém, respektive v jaké historické epoše) je autor užívá. Nesmírně zajímavá je informace o popisu krajiny v okolí při přípravě založení (s. 70). Na s. 81 (pozn. 554) je třeba zdůraznit, že jde o počty bratří v daném roce. Prověřoval autor Matějkovy údaje na s. 89 o donátorství různých českých a rakouských šlechticů? Důkladněji by měl být proargumentován podíl kapucínů na svébytné „pietas austriaca“ (s. 90).

Podatřená je kapitola věnovaná **šlechtě**: zdá se, že šlechta kopírovala vzorce chování Habsburků (je otázka, kam začlenit poznámku o podpře dvorského prostředí kapucínům); autor citlivě popisuje rozmanité podoby vztahů. Jen by všechny kapitoly o interakci mohly být zobecněny na konci dané pasáže. Na s. 99 místo po „modlitbě nona“ snad přesněji: hodinice. Možná přesnější je formulace součástí kapucínských sítí (než komunity). Na s. 91 – dalo by se debatovat o tom, zda byli šlechtici 2. vrstvou společnosti – přece jen, co církev?

Ohledně pasáže k městu: autor pečlivě rozděluje různé skupiny městského obyvatelstva, avšak bohužel je nazývá „měšťanské“ prostředí. Navíc kapitola se úplně nedoplňuje s kapitolou o šlechtě a dvoru – což není na škodu, je to logicky dáno i povahou problematiky, ale mělo by v práci zaznít.

⁷ Autor tady mj. zajímavě srovnává výpověď bádání s kapucínskou stylizací (výklad druhého zboření olomouckého konventu).

I u šlechticů by možná bylo dobré naznačit aspoň částečně působení členů domácností – ne jen samotné rodiny, otázka složitější, jen částečně se o tom dozvídáme ze závěru. Zaměřuje se spíš na šlechtu vyšší, jak to bylo s mecenátem šlechty nižší? Je otázka, jestli by práci ještě neprospělo vytažení témat jako donace, dary atd. (to by ale vlastně bylo druhé přeskupení problematiky).

Je otázka, jestli poutní místa či bratrstva patří jen do městského prostředí: tady se autor tematicky nutně překrývá (stejně tak členy flagelantského bratrstva byli měšťané i šlechta) a někdy i opakuje (totéž platí i pro informace o zakládání klášterů). Možná by nebylo od věci vydělit duchovní život a rekatolizaci jako společný styčný bod všech tří skupin. Na s. 106 pozn. 714 – důležité je ohrazení se proti tezi Čornejové srovnávající jezuitský a kapucínský řád, s čímž celkem souhlasím. Naopak bych polemizoval s tvrzením na s. 107, pozn. 719.⁸

Zajímavá by byla otázka, kde se kapucíni s panovníkem či šlechtou fyzicky potkávali (jasné je to v městském prostoru). Závěr práce by měl více valorizovat personální výzkum a prosopografii, zaznívají tu naopak některé momenty, které asi měly být zmíněny i v předchozím výkladu (o vrchnostenských úřednících). Je škoda, že autor v textu a v závěru více nevyužil své cenné přílohy, kde si dal obrovskou práci s určováním míst, převáděním jmen atd. – přílohám lze jen málo vytknout. Uvítal bych důkladnější statistické využití, na druhou stranu se zdůrazněním, že údaje čerpá hlavně z narativních pramenů. Pokud bychom při pohledu na řád sledovali hierarchický princip, měly by přílohy se seznamy generálních kapitul a generálních ministrů být na prvním místě (jsou až na dvanáctém). Obrovskou prosopografickou cenu mají seznamy řeholníků, kteří prošli řádovou formací, soudím, že je v pořádku, že autor zachovává strukturu kapucínských zápisů, jen by možná bylo čtenářsky pohodlnější, kdyby byla záhlaví zopakována na každé straně. Najdeme tu jen jen drobné nejednotnosti (v tabulce se seznamem provinčních kapitul – nejsou mezery mezi daty a letopočty, v tabulce se seznamem congregationum naopak jsou). U města Linz bych používal bez obav formy Linec (působí Linz podivně vedle Pasov), Styer – není spíše Stayer?. Z 3. tabulky není úplně zřejmé, zda provinční vikář působil ve funkci ve všech letech, která následují do uvedení dalšího. V tabulce s kazateli by možná bylo účelnější napřed uvést jméno lokality, pak teprve zasvěcení kostela; pro dějiny umění je jistě cenný seznam provinčních stavitelů. Někde by autor mohl zdůraznit význam některých geografických center řádu. Velmi cenné jsou i životopisy kapucínů, i tady by však bylo možno toto vnímat spíše jako podklad pro další analýzu a interpretaci, a samozřejmě i obrazová příloha.

Diplomová M. Brčáka jako každá správná práce otevírá i další otázky do budoucna. Jistě by bylo třeba v další fázi studovat interakci se společností i z druhé strany. Poněkud se vytrácejí vlastní řeholní, spirituální obsahy řeholního života – práce by tím ale přesáhla únosný rozsah; navíc prameny pro to moc informací neskýtají – toto lze spíš chápat jako výzvu pro další studium než kritiku.

Práce nejen uzavírá důležitou fázi autorova dalšího vlastního výzkumu, ale bude jistě tvořit i dobrý základ pro výzkum další – ať už jeho vlastní, nebo jiných monasteriologů. Výtky jsou způsobeny spíš tím, že práce vzbuzuje dojem opravdu solidní rigorózní práce, takže autor čtenáře nevědomky nutí vyžadovat od práce chtít více, než od běžné práce diplomové.

Tematickým záběrem, přehledem po problematice i minuciózními znalostmi pramenů, důkladnou heuristikou nevydaných pramenů nejméně ve třech jazycích a jejich interpretací, kontextualizací a komparací problematiky, stejně jako zohledněním metodických přístupů práce M. Brčáka dle mého soudu výrazně převyšuje požadavky kladené na tento typ práce, a proto ji bez váhání navrhuji k obhajobě se známkou výborně, a to navzdory určité slabíně, kterou představuje její stylistická a jazyková stránka.

V Anrhemu, 29. srpna 2013

PHDR. JAN ZDICHYNEC, PHD.

⁸ „Obyvatelé Fulneku ve 20. letech 17. století stejně jako jejich současníci kdekoli v Evropě chápali náboženství jako nedílnou součást svého života a vyžadovali, aby jejich náboženská potřeba byla naplněna. Fulnečtí totiž přišli v důsledku dekretu o vypovězení nekatolických duchovních z Moravy o svého kněze, příslušníka jednoty bratrské, a proto v roce 1623 prosili kapucínské katolické kněze konající zde pouze krátkodobou misií, aby ve městě zůstali déle a zajistili jim pravidelné bohoslužby. Po jisté době bez bohoslužeb bylo Fulneckým jedno, zda káže duchovní Jednoty bratrské (ve městě dokonce v letech 1617–1621 působil samotný biskup této církve Jan Ámos Komenský) či kapucínský kazatel. Najednou jim nezáleželo na tom, kdo bydlel či nebydlel na faře, ani jakým způsobem byl uskutečňován základní duchovní „servis“, ale považovali za nezbytné, aby byla zajištěna základní pastorační činnost ve městě a tím i spása jeho obyvatel.“